

com preveu Malé a la introducció, sempre hi pot haver qui consideri que hi manquen textos o bé que n'hi ha de sobrers. És veritat ja que, com afirmava Riba, «triari és opinar». Malgrat tot, el que no es pot dubtar és de la utilitat de *Les idees literàries al període d'entreguerres*. I, en aquest fet, resideix, potser, el seu major mèrit.

ESTELRICH, Joan: *Joan Estelrich. Dietaris*, Manuel Jorba (ed.), Barcelona: Quaderns Crema, 2012.

DAMIÀ PONS

Universitat de les Illes Balears
 dppons50@hotmail.com

Els vint-i-cinc anys posteriors a la seva mort, Joan Estelrich i Artigues (Felanitx, 1896 - París, 1958) va merèixer una atenció bibliogràfica ben escassa. Tot i així, hi va haver dues excepcions importants, l'una i l'altra sorgides com a reconeixements pòstums: m'estic referint a l'homenot «Joan Estelrich i la dispersió» (1959) de Josep Pla, i a la conferència «Joan Estelrich en el record d'un contemporani» (1964) que Joan Pons i Marquès va pronunciar quan l'ajuntament de Felanitx va declarar-lo fill il·lustre de la ciutat. Amb posterioritat a aquestes aportacions, no és exagerat afirmar que Estelrich dins la cultura catalana tan sols hi va fer, durant més de dues dècades, el paper d'absent. El seu redescobriment com a escriptor, o la consideració de la seva vida i obra com un tema d'interès per als investigadors, va començar a produir-se a les acaballes de la dècada de 1980. Fou aleshores quan es començaren a reeditar algunes de les seves obres: l'antologia *Obres essencials (De Mallorca a Europa)* (1987), a cura i amb pròleg d'Andreu Manresa, i el *Fènix o l'esperit de la Renaixença* (1988) i *Entre la vida i els llibres* (1996), amb pròlegs, respectivament, de Josep Melià i d'Isabel Graña. Els anys noranta, l'historiador Josep Massot i Muntaner va fer nombroses contribucions molt documentades sobre Estelrich, sobretot centrades en la tasca que havia fet durant la Guerra Civil, en exercir de propagandista de la causa franquista. També va ser en la dècada dels noranta quan hi va haver una novetat important en relació als escrits inèdits d'Estelrich: el periodista A. Manresa va donar a conèixer l'existència dels dietaris —en va publicar fragments al *Quadern d'El País* (1996)— que havia anat redactant entre el gener del 1950 i el juny del 1958, els quals eren conservats per Carme Serrat, la seva col·laboradora i parella sentimental d'aquells anys. Així mateix, en ocasió del centenari del seu naixement, el Consell de Mallorca va promoure un cicle de conferències i l'edició de la *Miscel·lània Joan Estelrich* (1997). També va ser el Consell de Mallorca qui va organitzar unes jornades d'estudi sobre Estelrich en el cinquantenari de la seva mort, les *Actes* (2010) de les quals inclouen set ponències i sis comunicacions, a més d'un annex amb el

testimoniatge de Carme (Carme Serrat). En l'actualitat ja hi ha una sèrie d'estudiosos que han convertit Estelrich en objecte freqüent de les seves recerques: entre altres, Massot i Muntaner, Graña, Arnau González-Vilalta, Sílvia Coll-Vinent, Manresa, Borja de Riquer, Manuel Jorba...

A més, a hores d'ara es dona una circumstància nova: l'arxiu personal de l'escriptor ja es troba dipositat a la Biblioteca de Catalunya. Els bons oficis de Manuel Jorba han estat decisius per a fer-ho possible. L'existència del Fons Joan Estelrich (FJE) és ben segur que farà que es produeixi un salt cap endavant molt notable en el coneixement de l'intel·lectual i polític felanitxer. Des d'ara és previsible que s'incrementin les edicions dels seus textos i també els estudis sobre la seva vida i obra. La primera conseqüència de tot plegat ha estat la publicació d'aquest volum de més de sis-cents pàgines que inclou tots els dietaris que es conserven al FJE. L'ha fet possible la implicació i el treball esforçat de Jorba, el qual, a més de preparar l'edició, hi ha afegit un «Epíleg» —hi parla de les peripècies i del contingut dels dietaris, i també de les ambicions intel·lectuals de l'autor i del capgirament que va representar la Guerra Civil en la seva trajectòria vital i política—, una biocronologia prou detallada (14 p.), una «Bibliografia escollida recent», amb seixanta-cinc referències, i un exhaustiu índex de noms.

Els *Dietaris* editats per Jorba inclouen textos dels vuit anys següents: 1914, 1918, 1935, 1936, 1940, 1943, 1948 i 1949. Corresponen a moments vitals i històrico-polítics ben diferents. Més enllà d'aquests dietaris que estan dipositats a la Biblioteca de Catalunya, hi hauria els que conserva (o ja no?) Carme Serrat, del període 1950-1958, i els que varen ser destruïts per una o altra circumstància i persona després de la Guerra Civil. Estelrich va escriure el seu diari personal al llarg de tota la vida amb la intenció que li servís per a la redacció de les memòries. Malauradament els dietaris desapareguts són molts més que els conservats. Tot i així, aquest volum de Quaderns Crema ja representa una contribució molt important a la literatura del jo catalana. Hi trobem, a balquena, els dos elements que acostumen ser els més valuosos de les obres d'aquest gènere: d'una banda, les manifestacions d'una personalitat, en directe, al ritme de les pulsions quotidianes, en tota la seva diversitat de registres emocionals i d'interessos intel·lectuals, en estat canviant d'acord amb les circumstàncies que al llarg dels anys el condicionen, amb l'afegit de les reflexions que va fent a partir de les experiències viscudes; i de l'altra, un gavadal d'informacions sobre un gran nombre de personatges i fets, tant catalans com internacionals, de rellevància històrica.

Els textos del 1914 foren redactats a Mallorca i únicament són set pàgines en castellà que corresponen als mesos de novembre i desembre. Sobretot hi ha autoanàlisi i observacions sobre fets i gent del seu entorn. Es planteja de manera viencial el possible conflicte entre el coneixement filosòfic i el religiós. Oscil·la entre l'admiració per Kant i els filòsofs moderns i la voluntat de ser un catòlic plenament ortodox. És encara un Estelrich adolescent.

El dietari de 1918 és molt important. Ja s'hi reflecteix el personatge en tota la seva capacitat d'acció i inserit plenament dins el medi polític i cultural català i

mallorquí d'adscripció catalanista i noucentista. Els textos abasten del sis de maig a l'onze de novembre (un total de 119 p.). Resideix a Barcelona i a Mallorca —de març a juny, per a fer-hi el servei militar— i la seva principal activitat professional és amb l'editor Gustau Gili. Col·labora a les publicacions regionalistes i noucentistes i amb l'Editorial Catalana, i manté relacions amistoses o de treball amb els escriptors principatins de la seva generació i de l'anterior (Carner i Ors, Folguera i López-Picó, Riba i Foix, Calvet i Sagarra, Jordi Rubió i Farran i Mayoral...). Hi ha abundants anotacions sobre la situació i el funcionament del món cultural barceloní: els conflictes latents entre Ors i gran part dels noucentistes (p. 87), els efectes que l'epidèmia de la grip estava produint entre els escriptors, les intrigues i les tertúlies estèrils, el recurs dels poetes de concórrer als Jocs Florals com a manera de rendibilitzar l'activitat literària, el debat sobre el neocatolicisme de Junoy... Igualment també hi trobem molta informació sobre els companys mallorquins: Ramis Togores, els germans Forteza, Pons i Marquès, el geòleg Bartomeu Darder... Des de Barcelona, i sabent que li reconeixen un paper de lideratge, s'esforça a donar-los una mà, i té la voluntat de fer de pont cultural entre ambdós territoris, i d'intervenir directament en els afers illencs per contribuir a què pugui superar-se la feblesa estructural de les plataformes del nacionalisme cultural i polític, fins al punt d'arribar a fer gestions perquè les empreses culturals o comunicatives relacionades amb la Lliga estableixin vincles de cooperació amb els seus equivalents mallorquins, per exemple amb el diari *La Almudaina*. En ocasió de la confrontació que es produeix entre Antoni M. Alcover i l'Institut d'Estudis Catalans, Estelrich adopta una actitud molt crítica envers el filòleg manacorí. Respecte a Ors, amb el qual el 1918 va tenir l'oportunitat de tenir una relació laboral que al final no va reeixir, també té una posició ben clara: «L'Ors està molt greu; pateix una bronconeumonia. La seva mort seria una catàstrofe per Catalunya, per la nostra cultura, àdhuc per mi personalment» (p. 117). Un aspecte interessant del dietari de 1918 són les definicions i caracteritzacions que fa d'ell mateix. Algunes mostres: «La vida, la vida; ah, com menyspreo les doctrines negadores de la vida!» (p. 31); «Aquesta vida meua és una agitació, és una intranquil·litat contínua; quan encara no tinc resolta una qüestió, ja me'n surt una altra de més abatidora» (p. 113); i, finalment, diu que és «liberal, aliadòfil, antiburgès, llatí, catalanista i idealista». El vitalisme i la hiperactivitat fàctica són dos trets ben característics del personatge. En la relació de les seves lectures, que va inventariant una a una al dietari, a més d'un interès evident per les obres majors de la literatura i el pensament universals —llegides en català, francès, italià o castellà—, hi ha una atracció manifesta pels autors que personifiquen la filosofia de la individualitat, l'autoconfiança i el voluntarisme (Nietzsche, especialment, i Emerson, Ibsen, Alomar). L'Estelrich del 1918, que ja està integrat dins la dinàmica cultural noucentista, de manera prioritària s'alimenta dels mateixos llibres que havien contribuït a configurar intel·lectualment els autors modernistes. Tanmateix, encara es troba en una situació d'insatisfacció i d'incertesa professional i sentimental, oscil·lant entre la confiança que li donen els coneixements ja adquirits mitjançant les lectures abun-

doses i transcendents i la inseguretat que sent davant els seus companys barcelonins per no tenir una formació universitària. També té dubtes freqüents sobre la seva capacitat futura de dur a terme els seus ambiciosos projectes intel·lectuals. Al dietari de 1918 hi ha moltes altres classes de materials: judicis literaris, retalls d'història personal i familiar, referències als seus enamoraments i a les seves relacions íntimes, les temptatives inicials de promoure la difusió internacional de la literatura catalana, el procés d'elaboració dels primers assaigs literaris importants (Leopardi, Kierkegaard)...

Les pàgines dels *Dietaris* que corresponen a l'any 1935 són molt poques, únicament set. Les escriu des de Madrid, Barcelona i Felanitx. Parla de les seves gestions, en condició de parlamentari, amb diferents càrrecs de l'administració estatal per resoldre qüestions que afecten Catalunya. Sobretot tenen molt d'interès les reflexions que fa sobre la relació entre les dretes i les esquerres catalanes i les espanyoles i, a continuació, de les dretes i les esquerres catalanes en relació amb l'autogovern de Catalunya. La frase següent n'és, en bona mesura, la conclusió: «Tot comptat i debatut, no hi haurà eixida favorable per al catalanisme mentre estiguem dividits a mort esquerra i dreta» (p. 137).

El dietari de 1936 és el més extens (210 p.) i té un interès extraordinari. Abasta del primer d'abril al vuit de novembre. Es pot dividir en dues parts: abans (47 p.) i després (210 p.) del 18 de juliol. És un Estelrich en acció permanent. Abans de la Guerra Civil, va a Madrid amb freqüència: hi exerceix de diputat de la Lliga, sobretot es dedica als assumptes relacionats amb la instrucció pública i la cultura, realitza gestions polítiques per resoldre afers concrets, manté contactes amb personatges catalans i espanyols de rellevància. A Barcelona, té responsabilitats professionals a la Fundació Bernat Metge i a l'editorial Montaner i Simon. A més de fer el que li correspon com a home de partit, constantment promou iniciatives: la compra del setmanari *Mirador*, la creació d'una editorial universitària, l'establiment a Palma d'una delegació de la Universitat de Barcelona, nombroses conferències... Entre l'abril i el juliol, viatja a Mallorca quatre vegades. El seu principal objectiu és activar la capacitat d'iniciativa dels seus companys regionalistes. El reforçament de les relacions catalano-balears és una de les tasques a què dedica els seus esforços. Hi ha un intercanvi de manifestes a favor de l'agermanament que signen intel·lectuals de dretes i d'esquerres dels dos costats. Estelrich és un col·laborador incondicional de Cambó, del qual tanmateix té la percepció que ha rebut un reconeixement insuficient, però alhora pretén fer el paper de «lligam de relació amb les esquerres» catalanes (p. 147), especialment en l'àmbit de la cultura. Aquests mesos —i aquest és un fet ben caracteritzador del personatge— manté una vida sexual molt intensa: una amant a Madrid i tres a Barcelona, sobretot, però, Paulina Pi de la Serra, amb qui ja havia tingut una filla (1934). L'activitat que li resulta més atractiva és la participació en trobades d'intel·lectuals i polítics europeus. Així, entre el 6 i el 12 de juny participa a l'Entretien de Budapest, una iniciativa que ha impulsat ell mateix a través de la Fundació Bernat Metge. L'objectiu és configurar un nou pensament humanista «lligat a la noció de

l'home modern» (p. 173). Alguns dels assistents, amb els quals es relaciona de tu a tu, varen ser Jules Romanins, Salvador de Madariaga, Jean Piaget, Paul Valéry, Thomas Mann, Johan Huizinga, Georges Duhamel, Karel Capek... Hi té un paper rellevant, amb diverses intervencions. Al dietari deixa constància de la satisfacció personal que li produeix estar implicat en aquest tipus d'actes: «Tinc una prova més que aquest és decididament l'ambient que m'estimula i em dona ganes de pensar i escriure. En canvi, un ambient com el del Parlament espanyol em deprimeix, em mata» (p. 71). A la primera quinzena de juliol, novament torna a Budapest, aquesta vegada com a membre de la delegació de diputats espanyols al Congrés de la Unió Interparlamentària. També hi va tenir prou protagonisme, intervenint en la creació de la Comissió permanent de qüestions intel·lectuals.

De retorn de Budapest, l'esclat de la Guerra Civil el troba de viatge, amb Paulina Pi de la Serra, pel nord d'Itàlia. Als dos dies del cop d'estat, des de Roma (19-7/final de juliol), ja explicita el dilema en què es troba: «No podem desitjar ni el triomf dels sublevats ni menys el del Govern, que implicaria el triomf immediat dels marxistes. Jo, com a català, he de desitjar el triomf del govern i com a espanyol el dels sublevats» (p. 190). Durant els dies romans, alterna la satisfacció que li donen les visites culturals que va fent i el goig que li produeix la seva relació sentimental amb la preocupació per la situació de la família i per les notícies que va rebent sobre el que està succeint a Catalunya i a Espanya. Insisteix en la idea que ell pertany a aquells —els centristes— que acaben «sempre essent víctimes dels dos costats» (p. 207). Pren la decisió d'establir contacte amb Francesc Cambó i Joan Ventosa per comunicar-los que es posa a les seves ordres (p. 198).

Els deu primers dies d'agost s'estableix a Perpinyà: és aleshores quan s'assabenta detalladament del que està passant a Catalunya. Són molts els coneguts seus, de l'àmbit de la Lliga, que hi arriben com a refugiats polítics fugint de la repressió de la FAI. Davant els atropellaments que pateixen els seus coreligionaris polítics, escriurà: «cal esforçar-nos i adquirir sentiments de venjança» (p. 207). Tem per la família i pels papers del seu arxiu. Té la impressió que Catalunya s'ha ensorrat i «que en tornar-hi, si hi tornem, només trobarem ruïnes» (p. 210). Pensa que el conflicte d'Espanya es concreta en «la lluita entre feixisme i comunisme» (p. 218) i que «És clar que la victòria dels militars apar com el mal menor, en la forma que ha pres la lluita per la preponderància de la FAI» (p. 248). Està impacient perquè Cambó no acaba de dir als seus seguidors el que han de fer. S'adona que la seva vida ha patit una gran sotragada i que necessàriament s'haurà de reformular de cara al futur: «Em torno a posar els problemes essencials de la meua vida, de la seva organització i orientació. Veig com a possible que als 40 anys l'hagi de tornar a començar. Totes les posicions guanyades se m'ensorren (econòmica, literària, social, política). ¿Refaré la vida a Europa? ¿M'instal·laré a Suïssa, França o Itàlia? ¿Me n'aniré a Sudamèrica, on tindrè més possibilitats, per l'aspecte editorial? El cor se m'oprimeix bàrbarament de pensar que hagi d'abandonar la Catalunya dels meus ensomnis de glòria. És horrible» (p. 213).

Amb el consentiment de Cambó, s'embarca cap a l'Argentina el 20 d'agost de 1936. La motivació és triple: assistir al congrés del Pen Club argentí i a una nova edició de l'Entretien, que s'han de celebrar a Buenos Aires, i promocionar la Unió Interpalamentària, com a membre del seu comitè executiu, entre els diputats dels països que visiti. A més, també pretén aprofitar els contactes per a propiciar la «intervenció americana en la pacificació d'Espanya» (p. 229). Entre el 20 d'agost i el 9 de novembre, Estelrich serà fora d'Europa. A totes les ciutats, manté contactes amb polítics del més alt nivell, sobretot amb els màxims representants de les cambres legislatives. A Buenos Aires desenvolupa una activitat frenètica: assisteix al congrés del Pen, exerceix les funcions de director en l'Entretien, imparteix nombroses conferències, en les quals els temes més tractats són el del nou humanisme i el de la situació a Catalunya/Espanya, parla amb diplomàtics i polítics, visita els casals catalans de cada ciutat i hi fa alguna intervenció que és molt ben acollida, intercanvia opinions sobre el conflicte civil espanyol amb persones ben diverses manifestant en tots els casos una posició d'equidistància amb els dos bàndols en guerra (a Romans li diu que «lluiten dos extremismes igualment nefastos», p. 268), es relaciona amb freqüència amb els escriptors argentins i especialment amb el grup que s'aglutina al voltant de Victoria Ocampo i la revista *Sur*, participa a nombrosos actes mundans i festius, és convidat d'honor al domicili de famílies de considerable rellevància social... Estelrich ens transmet la idea que durant la seva estada a Buenos Aires va aconseguir un gran protagonisme i un reconeixement molt elevat en els cercles polítics i culturals del país. A més, tant al congrés del Pen com a les reunions de l'Entretien, va tenir l'oportunitat de relacionar-se de tu a tu amb alguns dels grans noms de la cultura europea i argentina dels anys trenta. Dels europeus, d'alguns dels quals Estelrich fa semblances magnífiques al dietari, destacariem J. Romans, G. Duhamel, E. Ludwig, S. Sweig, J. Maritain, F. T. Marinetti i G. Ungaretti. Dels hispànics, V. Ocampo, O. Gironde, E. Mallea, N. Lange, P. Henríquez Ureña, A. Reyes, R. Gómez de la Serna, E. Diez-Canedo, J.L. Borges, A. Storni... L'estada a Buenos Aires a Estelrich li dona grans satisfaccions personals, en constatar que és acceptat i reconegut com un col·lega valuós per una part de l'elit intel·lectual europea i per tota l'argentina. Imagina que té al seu abast un futur possible exercint de conferenciant, brillant i mundà, en l'escenari internacional: «Decididament tinc en aquest camp moltes possibilitats. Però he d'escriure d'aquí a llavors un parell de llibres de tema universal. Hauria de consagrar-me a eixamplar i profunditzar el tema del nou humanisme i predicar-lo arreu del món. Penso en el viatge d'un estudiós de la cultura a l'entorn de la terra» (p. 331). Tanmateix, però, el drama de Catalunya —«única pàtria meva» (p. 290)— i de la Guerra Civil espanyola el fan reflexionar constantment sobre quina ha de ser l'acció que hauria d'emprendre: «Tot el dia he pensat en la meva missió quan torni a Europa. He considerat totes les posicions: l'única que em plauria seria la reconquesta armada de Catalunya, sota el signe i bandera del catalanisme i contra la FAI» (p. 316). En assabentar-se que Cambó està ajudant el bàndol franquista, creu que la decisió és poc encertada perquè «la nostra adhesió a Franco pot produir milers d'assassinats de la

nostra gent a Catalunya» (p. 328). Finalment, com a resposta a la petició de Cambó que es «prepari a treballar per a la propaganda i la restauració cultural de Catalunya» (p. 344), decideix tornar a Europa. L'encàrrec posa punt i final a les seves indecisions i li obri l'oportunitat d'acostar-se o de retrobar novament els fills, els pares o la seva estimada Pi de la Serra. En realitat, els dos anys següents es dedicaran des de París a la legitimació de la causa franquista a partir de la denúncia —amb articles, conferències i llibres— de la lamentable i forassenyada persecució religiosa que s'estava produint a la zona republicana. El balanç final que el mateix Estelrich fa de la seva aventura sud-americana és molt positiu a tots els nivells (p. 337-338).

El dietari de 1940 va del 23 de gener al 12 de febrer (21 p.). Estelrich és a Madrid. Bàsicament amb dos objectius: d'una banda, fer les gestions que facin falta per aconseguir que sigui condonada la pena de mort al seu germà Tomeu, un guàrdia civil que ha lluitat amb la República; de l'altra, trobar suports per a la revista *Occident*, que pretén editar des de París, i establir contactes amb els qui en seran els futurs col·laboradors. A Madrid es retroba amb antics coneguts (E. Giménez Caballero, P. Merry del Val, Azorín, J. Pabón, R. Menéndez Pidal, P. Sainz Rodríguez, R. Sánchez Mazas...) i, parlant amb els uns i amb els altres, s'assabenta de les fortes dissensions que hi ha entre els dirigents del nou règim: «D'un costat Serrano, demanant un govern de Falange sola; d'un altre costat els militars, demanant un govern de gent civil, sense Serrano; o l'*status quo* actual» (p. 358). El parer d'Estelrich és que la Falange ha acabat monopolitzant la victòria d'un Moviment Nacional [sic] que va ser impulsat per «gent de tots els estaments, ideologies i regions» (361). És molt interessant la informació que dona de la seva conversa amb Miquel Forteza, «a qui l'amistat amb Serrano l'ha portat a primer tinent d'alcalde a Palma» (p. 359), sobre la persecució a què foren sotmesos els primers mesos de la guerra els signants mallorquins del Manifest catalano-balear. Encara que és una evidència absoluta que l'any 1940 tant Estelrich com Forteza estaven del tot resignats (i també acomodats?) a la situació política vigent, el nostre personatge vol explicitar la continuïtat del seu ideari comú d'abans de la guerra: «El seu catalanisme, com el de tots els companys, és el mateix de sempre» (p. 360). També hi trobem, al dietari de 1940, un judici molt interessant sobre Ors (p. 372). I igualment els dilemes que en bona mesura l'acompanyaren tota la vida: «¿Com conciliar el repòs que reclama l'estudi, amb la necessitat intel·lectual de sortir i moure'm i amb la necessitat material de guanyar diners a bastament per a les atencions que pesen damunt meu?» (p. 363). I també l'explicitació de la seva arcàdia desitjada. Després d'haver visitat les biblioteques de Menéndez Pidal i de Sainz Rodríguez, escriu: «Així voldria instal·lar-me jo. Viure entre llibres i escriure és la meua vocació primera i més autèntica. Després vénen els viatges a llocs estimulants o per conèixer gent interessant. En tercer lloc, la política, però ja només per a realitzar projectes en matèria cultural» (p. 362-363).

El dietari de 1943 és molt breu: cinc pàgines. Van del 24 de novembre al 14 de desembre. Estelrich resideix al París ocupat pels nazis. Fa esment als contactes que manté, tant amb intel·lectuals francesos col·laboracionistes com amb polítics

i escriptors espanyols que estan de passada per la capital francesa, i a la seva intensa vida social. Professionalment, la promoció de l'humanisme universalista o la incorporació del món clàssic a la cultura catalana s'ha transformat en una tasca d'internacionalització de l'humanisme i del patrimoni literari hispànics. Tot això, sota l'aixopluc de Cambó i amb la complicitat de l'administració franquista.

El del 1948 és un dietari mínim, tan sols quatre pàgines. Del 2 de novembre al 31 de desembre. Els textos foren redactats a Brussel·les-Lovaina, París, Barcelona i Pollença. Darrere cada un dels diferents contactes que estableix hi trobem l'interès per un tema o per una persona: els estudis sobre Joan Lluís Vives, el lulisme, Gregorio Marañón, els companys de la Lliga...

El dietari de 1949 sobretot inclou les anotacions —del 4 d'octubre al 15 de desembre—, que Estelrich va anar fent mentre vivia a Tànger, exercint de director gerent d'Editora Marroquí, S.A. i de director de fet del diari *España* (93 p.). A continuació, i inserida també dins el dietari de 1949, hi trobem la peça *El seductor seduït* (69 p.), una mena de recopilació d'aquells fragments que tenen en comú que estan centrats en la remembrança i l'anàlisi de les seves relacions amb Elvira M. Balcells, en tot moment oscil·lants i incertes a causa de la volubilitat d'ella. Estelrich en parla amb una certa sobreactuació literària. És un home de cinquanta-tres anys que viu en una mena de desassossec permanent. Desvinculat laboralment de Cambó, mort dos anys abans, ha trobat en una empresa aixoplugada pel règim franquista la seva oportunitat de treball. Trasbalsat pels mals d'amor, escriu un dietari molt més centrat en la seva vida afectiva que no en les accions externes. Són textos digressius, amb tendència a la reflexió, que inclouen el relat d'un bon nombre de somnis nocturns. Té consciència del seu estat de decaïment físic i emocional: «De l'únic que estic segur és del meu cap, servit per una bella fada: la intuïció. El cor, els nervis, l'estómac, el ventre, el sexe... em juguen males passades» (p. 457). Una vegada i una altra, insisteix a fer la dissecció de la seva vida, als diferents nivells, amb tendència a la insatisfacció i amb la recança de no haver pogut dur a terme l'obra intel·lectual que ell creia que podria haver estat en condicions de realitzar (p. 461, 463, 469, 476, 489). El paràgraf següent pot ser una bona síntesi del que Estelrich llavors pensava sobre la seva trajectòria vital: «Problema meu: la derrota de Catalunya ha deixat sense aplicació unes energies, una experiència, una informació, un saber, unes tècniques... acumulades en trenta anys d'activitats. Em cal ara aplicar tot això, més o menys parcialment, en empreses en què no hi intervé el meu interès més pregon, la meua persona íntegra. Però em sembla mortalment pitjor no utilitzar-les gens» (p. 492). Enfront de l'Estelrich fidel a ell mateix, a les seves idees profundament catalanistes i liberal-conservadors, ens trobem amb un intel·lectual desnaturalitzat, una mena de supervivent d'un món definitivament esvaït, que s'adapta per pragmatisme —necessitats materials pròpies i de la família, la impossibilitat de les posicions centristes en una època de polarització política absoluta o de les obertament catalanistes, una atracció irrefrenable per una vida activa i d'un bon nivell de confort— a la situació imposada pel franquisme. S'hi adapta sense entusiasme, amb distanciament afec-

tiu, sense les sobreactuacions ideològiques que acostumen a ser característiques dels conversos, però tampoc, sembla, sense gaire remordiments de consciència. Joan Estelrich fou un intel·lectual i polític que al llarg de dues dècades va posar la seva capacitat d'acció constructiva al servei de Catalunya i de la seva cultura nacional. Malauradament, però, el mal fat de la història l'acabà convertint en una mena de funcionari del règim polític que amb més crueltat i de manera més definitiva va voler anorrear-les, a Catalunya i a la seva cultura.

A partir de la lectura dels seus dietaris, podem pensar que Estelrich fou un personatge brillant, d'una gran potència vital i intel·lectual, a moments megalòman i sempre molt ambiciós a l'hora de marcar els objectius que com a escriptor pretenia dur a terme. Mitjançant la lectura i la relació directa amb medis culturals molt selectes, el noucentista i l'europeu d'entreguerres, va adquirir una formació prou sòlida. La condició de poliglota i de viatger, un caràcter mundà i empàtic, el seu hedonisme pagà i agnòstic, les seves curiositats i habilitats intel·lectuals múltiples, li varen permetre moure's amb naturalitat i eficàcia en ambients molt diversos. Tant en el pla català com en l'internacional, va ser un constructor d'estructures de suport a la cultura. Fou un catalanista de pedra picada que va aixecar la bandera d'un humanisme universalista prou indefinit entremig d'una Europa que es va polaritzar en les ideologies més extremes. Les nombroses servituds polítiques i econòmiques que sempre condicionaren la seva vida, el situaren al costat del totalitarisme franquista, acceptant-lo durant la Guerra Civil com a tallafoc de la FAI i del bolxevisme i, més endavant, com a baluard contra el comunisme soviètic en el marc geopolític de la guerra freda.

Són els *Dietaris* d'un autor que va fer una obra escrita que, probablement, té una rellevància que és inferior a la seva mateixa aventura vital i intel·lectual. La tasca de Manuel Jorba de posar-los a l'abast del públic és molt d'agrair. Per als estudiosos de la cultura i la política, aquests *Dietaris* són una mina inexhaurible d'informacions rellevants.

DOLÇ, Miquel: *Poesia completa*, edició a cura d'Oriol Ponsatí-Murlà, Girona: Edicions de la ela geminada, 2012.

MARIA DEL CARME BOSCH

Universitat de les Illes Balears, Departament de Filologia Espanyola, Moderna i Clàssica
mcbosch@uib.es

Cal confessar que la publicació de la *Poesia completa* de Miquel Dolç ens ha provocat una petita decepció, perquè consideram que s'ha perdut una magnífica ocasió de reunir una obra dispersa, notable i interessant que hauria fet efectiva la denominació de «completa» que ara l'editor li atribueix. No hi ha dubte que és la solució més fàcil, tenint en compte la poca col·laboració mostrada per la família